

ТЕКСТ ЯК ЗАСІБ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

Зайцева Вікторія

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови*

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Яремчук Наталія

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
nataliayaremchuk7@ukr.net*

Аналіз текстів різних стилів, типів і жанрів мовлення є ефективним засобом формування комунікативних умінь і навичок, що репрезентують відповідальність за свої мовленнєві вчинки та забезпечують спілкування. Текст як засіб комунікації, «посередник» між учасниками спілкування, важливий компонент у структурі комунікативного акту між адресатом та адресантом розглянуто в дослідженнях Ф. Бацевича, Н. Перхайло, О. Селіванової та ін. За Н. Перхайло, необхідно «сформувати в учнів поняття про текстове спілкування» як особливий різновид міжособистісної комунікації, що передбачає обмін текстовою інформацією між автором та адресатом. Вироблення в школярів підходу до тексту як до діалогу двох суб'єктів дасть змогу, на думку дослідниці, подолати стереотип розуміння тексту як «упакування», з якого вилучають певну інформацію, а також допоможе учням усвідомити механізм текстового спілкування, в основі якого лежить активна взаємодія автора й адресата, опосередкована текстом: автор, створюючи текст, уявляє «образ» адресата, передбачає його віковий, освітній, культурний рівень, «думає за нього» і відповідно будує повідомлення; адресат, водночас, не лише активно осмислює висловлювання, а й створює текст-відповідь, погоджується з прочитаним чи заперечує його, формулює власну позицію щодо предмета мовлення [1, с. 20]. У процесі інтерпретації учні мають помічати вплив соціальної ситуації на зміст повідомлення, тобто загальних знань, практичного досвіду людства, що подано суспільним фоном (політичним, економічним рівнем науки), а також через соціальну роль (статус) учасників спілкування – автора й адресата тексту. Такий підхід розширює знання школярів про комунікативну природу висловлювань. Дослідниця стверджує, що

спеціальне навчання діяльності, спрямованої на оволодіння текстовим спілкуванням, формування в учнів інтерпретаційних умінь, зробить більш ефективною роботу з розвитку мовлення, сприятиме зміцненню зв'язку навчання мови з практикою, підготує компетентну особистість, яка готова долучитися до комунікативної культури суспільства, може реалізувати себе не лише в процесі безпосередньої мовленнєвої взаємодії, а й у процесі текстового спілкування. Визначивши вимоги до засобів удосконалення навичок продукування висловлювань (однозначно, оглядово й естетично відображати суттєве; описувати ситуацію спілкування так, щоб співрозмовникам неможливо було не говорити; мати методичну основу; бути зрозумілими та доступними; слугувати реалізації мети навчання процесу діалогуювання; бути науково обґрунтованими; досягати максимально високої методичної ефективності при мінімальних економічних затратах), Е. Палихата репрезентує з-поміж вербальних, аудіовальних, аудіовізуальних та природних ситуацій вербально-візуальні (моделі текстів із навідними запитаннями, репліки з навідними завданнями) [2, с. 157–164], що спонукають до інтелектуальних дій, сприяють осмисленому висловленню думок, почуттів, настроїв, бажань за допомогою мови в процесі мовленнєвої діяльності людини, моделюють поведінку, формують базові морально-етичні норми школярів. Наведемо приклади аналізу текстів.

1. Прочитати. Визначити тему та основну думку тексту. З'ясувати його стиль, свою думку обґрунтувати. Які типи мовлення поєднано в тексті?

Що відчуваєте, коли читаете рядки? Про що подумалось, згадалось...? Чи згодні з думкою авторки? Чому? Які заповіді народної екології знаєте? Додержуючи вимог публіцистичного стилю, побудуйте розповідь на тему «Екологічне мислення народу».

Природа як ікона

Кращого визначення для характеристики народного ставлення до природи важко знайти. Український народ, на думку багатьох дослідників, є народом природовідповідним, і тому створена ним розгалужена система ощадливого природокористування, екологічні аспекти світогляду заслуговують всебічного вивчення та популяризації. Особливо тепер, коли внаслідок людської діяльності опинилося під загрозою саме існування людства.

«Не бери зайвого, а рівно стільки, скільки потрібно», «Зрубавши дерево, посади інше», «Не скривдь меншого за себе» – ці заповіді

народної екології передавалися дітям через обряди, казки та перекази, пісні, через систему заборон, порушення яких каралось.

Не можна руйнувати пташиного гнізда (на обличчі виступлять плями, птах спалить хату). Не можна бити тварин (на обличчі виросте шерсть). Якщо батькам доводилося бачити, що хтось із дітей кинув на корову камінцем, на вечерю в миску йому клали камінець (за повідомленням А. Масендич, с. Славське Львівської області). Якщо чухрати листя та гілки з дерев, болітиме голова і буде випадати волосся. Так доносилася істина: усе на світі взаємопов'язане, зашкодиш іншому – гірше тобі. Тому зовсім не випадково в дитячих примовках до тварин уже відчувається розуміння цього зв'язку: «Бабко, бабко, сядь на тину, а я тебе впіймаю та побачу і пущу!».

Навчити б наших дітей цього... (Г. Бондаренко)

Для довідок: аспект – позиція, з якої розглянуто предмети, явища, поняття; *істина* – достовірне знання, що правильно відбиває реальну дійсність у свідомості людей; *ікона* – живописне, мозаїчне або рельєфне зображення Бога або Святого, якому поклоняються віряни; образ.

*З'ясуйте лексичне значення слів: *народний* – *народницький*; *ощадливий* – *ощадний*.

2. Проаналізуйте ситуацію спілкування (тему, основну думку діалогу, мету та умови спілкування, стиль, тип, жанр мовлення). Назвіть учасників діалогу. Визначте ключові слова (словосполучення, речення). Перекажіть текст, дотримуючись його структури, мовних засобів і логічності викладу. Які прислів'я і приказки згадали, коли почули зміст?

Обговоріть позицію хлопця. Дайте оцінку. Обґрунтуйте справедливість сказаного в останньому реченні. Якою була б ваша відповідь на запитання батька? Чому?

Визначте ритміко-інтонаційну структуру казки за планом: а) інтонування й емоційний зміст різних частин тексту (задушевно, схвильовано, замислено, спокійно тощо); б) ритміка різних частин (повільно, бадьоро, жваво, урочисто). Спрогнозуйте розвиток подій тексту. Інсценізуйте текст із доречними мімікою і жестами.

Без чого людині не обійтися?

- Скажи мені, сину, без чого людині не обійтися?

- Без грошей, тату. У багатого повно золота та срібла, тому вони і їдять смачно, і одяг гарний носять. Ніхто краще за них не живе.

- Ні, синку, – похитав головою батько, – не вгадав.

- Тоді без рису і пшениці. У людини досить сил, щоб і поле орати, і хліб жати, і хмиз у горах збирати лише тоді, коли вона сита...

Батько знову похитав головою:

- Рис та пшениця, безперечно, дуже потрібні людям, але без них можна на світі прожити.

Замислився син. Думав довго, але чогось путнього так і не зміг придумати.

- Синку, – зрозумівши, що той неспроможний розгадати цієї загадки, звернувся до нього батько, – я скоро помру і залишу тобі у спадок оцю стару хатину, латаний-перелатаний одяг та трохи збіжжя. Такої спадщини тобі надовго не вистачить, тож доведеться покладатись лише на свій розум та руки. Кмітливий розум та вправні руки – це найпотрібніше людині! (Китайська народна казка).

Отже, процес успішного спілкування вимагає вдосконалення в учнів основної школи необхідних умінь і навичок, що спираються на мовленнєвознавчі знання (висловлювання, стилі, тип, жанри мовлення, способи й засоби зв'язку речень у тексті), операційні знання (аналіз тексту) та комунікативні вміння – уміння мовленнєвого спілкування з урахуванням різних сфер, ситуацій, мотивів і цілей спілкування учасників комунікації. Навчальним ресурсом продукування висловлювань у процесі комунікативної взаємодії і взаєморозуміння між співрозмовниками є текст як засіб удосконалення навичок продукування висловлювань, що формує комунікативні, пізнавальні та творчі навички мовців у системі мовної освіти.

Список джерел

1. Перхайло Н. А. До проблем читацької компетенції школярів. *Українська мова і література в школі*. 1999. №3. С. 18–23.

2. Палихата Е. Я. Методика навчання українського усного діалогічного мовлення учнів основної школи : монографія. Тернопіль, 2002. 271 с.